

diela. Havlove reflexie sú podnetné, ale zároveň znepokojujúce, lebo nastavujú zrkadlo generácii odchovej v atmosfére, pre ktorú bolo príznačné, že erózia a opúšťanie hodnôt sa vydávali za ich najlepšiu obranu.

Havlove texty sú inteligentné, ale nie intelektuálne, hlbavé, ale nie odťažité, apelatívne, ale nie patetické. A bolo by veru tragické, keby sa autorovo krédo, že viera nie ako slepá oddanosť nejakému fetišu, ale ako

stav ducha, ktorý umožňuje ľudstvu dospieť z temnôt k pravde, stretlo s ľahostajnosťou či ignoranciou čitateľa, vyškoleného na dialektických tézach, syntézach, piruetách a vytáčkach.

Ak by sme mali zvoliť motto, najlepšie postihujúce autorov duchovný habitus, ako najpríllehavejšie sa nám javí „Svět je ztracen jen do té míry, do jaké míry já sám jsem ztracen.“
Tatiana Sedová

AKTUÁLNE O POLITICKOM MÝTE

T. BIERNAT: Mit polityczny (Politický mýtus). Warszawa 1989, 354 s.

Väčšinou sme si vo filozofickej reflexii duchovnej kultúry a spoločenského života zvykli narábať len s určitými vytipovanými fenoménmi spoločenského vedomia. V prevažnej miere išlo o fenomén morálky, ideológie, umenia a aj to spôsobom, ktorý o nich vypovedal ako o určitých objektívizovaných formách v duchu hegelovsko-racionalistických predstáv. Len veľmi sporadicky sa záujem teoretických analýz orientoval i na ďalšie javy duchovného života spoločnosti, napríklad na fenomén mýtu, zvykov a pod. V prípade mýtu išlo väčšinou o analýzy jeho archaickej podoby a až s odstupom času s úžasom poznávame, že tento jav vo svojej súčasnej politickej forme mal v totalitných spoločenských systémoch významnú úlohu a často viedol k mytologizácii mnohých spoločenských procesov a situácií. Toto poznanie nám nesporne potvrdí i monografia Tadeusza Biernata *Politický mýtus*; aj keď nemožno jednoznačne povedať, že je zameraná len na kritiku politickej mytologizácie týchto systémov, rozhodne túto možnosť čitateľovi implicitne ponúka.

Treba hneď úvodom upozorniť na niektoré zvláštnosti Biernatovej monografie: jednak je to skutočnosť, že jedna tretina knihy je venovaná analýze špecificky poľských problémov — poľskej verzii mytologizácie národa a moci, čo však v mnohom nabáda ku komparácii s našimi pomermi a čo môže byť pre čitateľa poučným, a jednak to, že autor sa pridŕža chápania politického mýtu ako formy spoločenského vedomia s dôrazným akcentom na analýzu jeho sémantickej a semiologickej podoby. Otázka semiózy politického mýtu, to znamená otázka, čím sa stáva a ako funguje tento fenomén v podobe významov, symbolov a znakov v živote spoločnosti, je základným metodologickým prístupom k danej problematike.

Stručným historickým prehľadom Biernat upozorňuje, že skúmanie tohto javu siaha hlboko do staroveku, pretože bol predmetom záujmu už Platóna a Xenofana. Jeho renesancia začína v 19. storočí so vznikom antropológie, etnografie, sociológie, psychológie a ďalších humanitných vied, v ktorých sa ešte dodnes s ním narába

ad hoc, čo často vedie k jeho rozmanitému pojmovému vymedzeniu. Podľa autora je zásadnou chybou to, že sa zabúda na rozlíšenie mýtu archaického a súčasného spoločenského mýtu, čo implicitne zvädza k jeho jednotnému chápaniu a univerzálnej charakteristike. Zatiaľ čo archaický mýtus je neoddeliteľný od formy a je spätý s rituálom (s. 28), o spoločenskom mýte autor uvažuje ako o tej časti spoločenského vedomia, ktorá pri historických a spoločenských zmenách nenašla výraz v inej forme tohto vedomia (s. 34).

Metodologickou pomôckou k uchopeniu podstaty, charakteru a funkcie politického mýtu stáva sa Biernatovi pohľad na najznámejšie filozofické koncepcie mýtu (I. kap.), z ktorých si zvlášť všima interpretácie Sorela, Cassirera a Barthesa a ktoré považuje za zásadné pre ďalšie skúmanie tohto javu. Vychádzajúc zo Sorelovej koncepcie, podľa ktorej „politický mýtus je nielen idea, ale aj konštrukcia budúcich špecifických programov konania, obsahuje túžby ľudu a jeho akceptácia má emocionálny charakter“ (s. 40), snaží sa Biernat teoreticky exploatovať niektoré stránky tejto teórie. Ide hlavne o využitie dynamiky, hodnoty a sociotechnickej užitočnosti mýtu. Cassirerova koncepcia politického mýtu vychádza z jeho chápania kultúry, v ktorej je tento jav považovaný za jeden z možných spôsobov myslenia a poznania, pričom vystupuje ako určitá symbolická forma, ktorá je evidentná najmä v nestálych spoločenských situáciách. Práve nestabilita politickej situácie dáva možnosť vzniku iracionálnych predstáv ako predpokladu vzniku mýtu. Popri tom však, ako upozorňuje Biernat, politický mýtus nie je vždy výsledkom len spontánnych, iracionálnych síl, ale mnohokrát i výsledkom najrozličnejších politických ma-

nipulácií. Politik je v mnohom homomagus. Poľský filozof upozorňuje predovšetkým na dva základné Cassirerove predpoklady vzniku politického mýtu: nestabilita politického života a krízové spoločenské situácie.

V štrukturalistickej koncepcii Rolanda Barthesa, ktorá sa stáva významným východiskom Biernatových vlastných úvah, je mýtus považovaný za konštitutívny prvok spoločenskej kultúry, ktorého teoretickú analýzu uskutočnil Barthes na semiologickej báze. Hovoriť o semióze určitého javu znamená všímať si jeho vznik, podmienky fungovania ako znaku i to, ako sa s ním spájajú vždy nové a nové významy, nové konotácie, ako sa stáva symbolom, ktorý má nekonečné množstvo významov; dokonca sa stáva akousi generatívnou maticou nových významov a konotácií. Pre fungovanie každého znaku je nesmierne dôležitá úloha konvencie, ktorá v podstate aktivizuje znakové systémy a tieto dekodifikujú obsah získaných informácií a sú podstatne určujúce pre proces utvárania štruktúr vedomia človeka a spoločenských skupín. Záver tejto Biernatovej hlbokej semiologickej analýzy patrí pojmom „komunikácia“ a „komunikát“. V súvislosti s úlohou konvencie vytýka poľský filozof Barthesovej koncepcii, že nedokázala evidentne rozlíšiť medzi semiologicky chápaným mýtom a procesom jeho artikulácie a externalizácie (s. 86). Preto sa sám pokúša precízne a logicky o výstavbu modelu súčasného politického mýtu, pre vznik ktorého je určujúce:

1. informácia o politicko-spoločenskej situácii, ktorú možno analyzovať v dvoch rovinách: jednak v rovine, v ktorej hľadáme pôvod informácie, teda aj zdroj mýtu, pričom obsah tejto informácie môže byť už čiastočne modifikovaný (nivelizovaný, konfúzny, simulovaný), a jednak v ro-

vine, v ktorej je obsah už zmenený natoľko, že vedie k štrukturálnym zmenám v spoločenskom vedomí;

2. prenos informácie do všeobecnej konštatácie o politickej realite. V danom súde o politickej realite sú v značnej miere prítomné emócie subjektu a práve ony podľa autora podstatne determinujú vznik mýtu. Mýtus sa tak stáva konvenciou semiologického systému, ktorý slúži na dekódovanie sociálneho sveta človeka. Obsah pôvodnej, identickej informácie sa mení tým, že sa stáva súčasťou tohto systému;

3. prijatie konvencie subjektom predstavuje vlastnú externalizáciu a internalizáciu politického mýtu. Táto konvencia mýtu sa stáva súčasťou ideológie, politického programu a pod., pričom v tomto procese významnú úlohu zohrávajú také kanály, ako sú masmédiá a inštitúcie (s. 114).

Autor sa usiluje nielen o formálne logický model súčasného politického mýtu, ale aj o jeho obsažné určenie. Politický mýtus je pre neho korelátom poznania a emócií, ktorý predstavuje konvenčné chápanie sociopolitickej reality ako protikladu racionálneho chápania. Vzniká z interpretácie založenej na danom stave poznania a iracionálnych predstáv o realite, z aspirujúcich spoločenských ideálov a semiologického procesu vytvárania významov (s. 111).

V druhej kapitole predmetnej monografie okrem už spomenutého úsilia autora vybudovať model súčasného politického mýtu oboznamuje sa čitateľ s problémami typológie a geneticko-funkčnými aspektami tohto javu. V súvislosti s typologizáciou uvádza autor rôzne pohľady na tento fenomén, ktoré môžu viesť k jeho najrozličnejším klasifikáciám, triedeniu, typológiám a pod. Z hľadiska geneticko-funkčného rozlišuje dva druhy mýtov: cieľové, vedome utvárané, kto-

ré v sociálnom prostredí pôsobia ako významné samoregulačné činitele a ktoré sú absorbované oficiálnymi inštitúciami, masmédiami, a mýty spontánne, ktorých zdroj je častokrát iracionálny. Funkčne sa spontánne mýty stávajú silným stimulátorom konania pre mnohé sociálne skupiny. Poľský filozof upozorňuje, že v oboch spomenutých druhoch politických mýtov významnú úlohu zohrávajú emócie, ktorých problematike venuje aj on značnú pozornosť.

Otázka genézy a funkcie súčasných politických mýtov je súčasne otázkou rešpektovania relativizmu podmienok a času, v ktorom tieto javy reálne existujú. V podstate je dôležité a určujúce poznať podstatné okolnosti, ktoré determinujú ich vznik a určujú ich funkciu. Autor si všima genézu archaického a súčasného politického mýtu, pričom akcentuje nielen ich genetické rozdiely, ale aj ich spoločné charakteristické rysy. Zásadnú príčinu vzniku mýtu je podľa neho potrebné hľadať v určitých politickospoločenských situáciách, v mnohosti a rôznorodosti fungujúcich informácií, ako aj v stave spoločenského vedomia jednotlivých sociálnych skupín. Semiologické metodologické východiská, ktoré si položil v predchádzajúcich kapitolách monografie, ho logicky vedú k potrebe hlbšej analýzy problematiky informácií. Okrem iného si kladie i otázku ich vplyvu na konanie človeka, ktoré môže byť nimi determinované: a) direktívne, b) modifikujúce, c) tak, že človeka motivujú k autonómnemu konaniu. V procese fungovania informácií, ktoré sú podstatným činiteľom pri vzniku mýtu a mytologizácii spoločenských procesov, nemôže byť podľa poľského filozofa zanedbaná ani otázka profilu a charakteristiky ich príjemcu, pretože práve u neho za určitých okolností môže nastať ich ďalšia deformácia či modi-

fikácia. Môže ísť o také okolnosti, ako je nedostatočná intelektuálna schopnosť subjektu ich selekcie či neporozumenie ich obsahu, rôznorodosti a pod. [s. 147] — to všetko vytvára predpoklad k následnej mytologizácii spoločenských situácií a procesov.

Autor venuje pozornosť v samostatnej časti monografie aj funkcii mýtov, pričom v podstate zostáva pri analýze ich poznávacej a komunikačnej úlohy. V tejto súvislosti nezabúda ani na dôležitý vzťah mýtu a viery s upozornením, že v mýte viera nie je bezhraničnou religióznou vierou, ale skutočnosť je pre toho, kto verí v mýtus, obrazom, v ktorom hľadá potvrdenie tohto mýtu.

Pomerne rozsiahlu časť svojej monografickej práce venuje poľský filozof otázke vzniku a konštituovania sa mytológie poľského národa a poľskej štátnosti. Za základ a za určité predpoklady vzniku práve týchto mýtov považuje také okolnosti, ako je geopolitické polozenie Poľska, strata vlastnej moci a vplyv obdobia poroby na poľský národ, vzťah k vlastnej histórii, poľský romantizmus a ďalšie. Všetky tieto okolnosti viedli ku vzniku takých mýtov, ako je mýtus o vlastnej zášтите, poľskom mesianizme, mýtus Veľkopoľska v zmysle „od mora k moru“, mýtus „ideálnej proletárskej spravodlivosti“ či mýtus bezmocnosti a straty nádeje poľského národa. V rozsiahlej analýze dejín Poľska, jeho

národa a štátnosti autor hľadá a logicky nachádza historické obdobia, závažné spoločenské situácie a vzťahy, ktoré viedli ku vzniku fenoménu mýtu a jeho rozmanitých modifikácií. Slovenský čitateľ si nielen nevdojak komparuje autorove závery s vlastnými dejinami, ale si aj evidentne uvedomí, že v našej filozofickej reflexii takáto analýza vlastných pomerov chýba, čo je ozaj na škodu vecí.

Skutočnosť, že mýtus nie je izolovaným prvkom spoločenského vedomia, dokazuje autor tým, že analyzuje jeho vzťah k ďalším vybraným formám vedomia a vyčleňuje na to poslednú časť svojej knihy. Berie do úvahy len tie formy, ktoré svojím obsahom a formou korešpondujú s politickým mýtom: ideológiu, ktorá je traktovaná ako synonymum falošného vedomia, ideológiu vo význame funkcionálnom — ako systém náhľadov podmieňujúcich politické konanie — a utópiu ako jednu z foriem ideológie. Pozornosť venuje otázke personifikácie fenoménu politického mýtu, ako aj vzťahu medzi ním a stereotypmi v myslení a konaní ľudského subjektu.

Biernatova monografia patrí k tým prácam, ktorá v komplexnom obsažnom, formálnom i bibliografickom uchopení daného predmetu objasňuje mnohé z aktuálnych otázok i našej politickej súčasnosti.

Barbora Hlavová

Vážení čitatelia,

Vo Vydavateľstve VEDA v spolupráci s Národopisným ústavom SAV a Slovenskou kartografiou práve vyšiel k Etnografickému atlasu Slovenska, ktorý zachytáva vývin, charakter a územné rozšírenie ľudovej kultúry Slovenska tzv. anex v nemeckom jazyku

Kol.: ETNOGRAPHISCHER ATLAS DER SLOWAKEI

obsahujúci preklad textov a vysvetliviek v Atlase, umožňujúci jeho čítanie a používanie aj nemeckému čitateľovi.

Zabezpečte si včas tento cenný doplnok k vášmu Etnografickému atlasu Slovenska v predajni vydavateľstva VEDA, v Bratislave na Dunajskej č. 5.

strán 222, brož., cena 65,— Kčs